

KARADENİZ

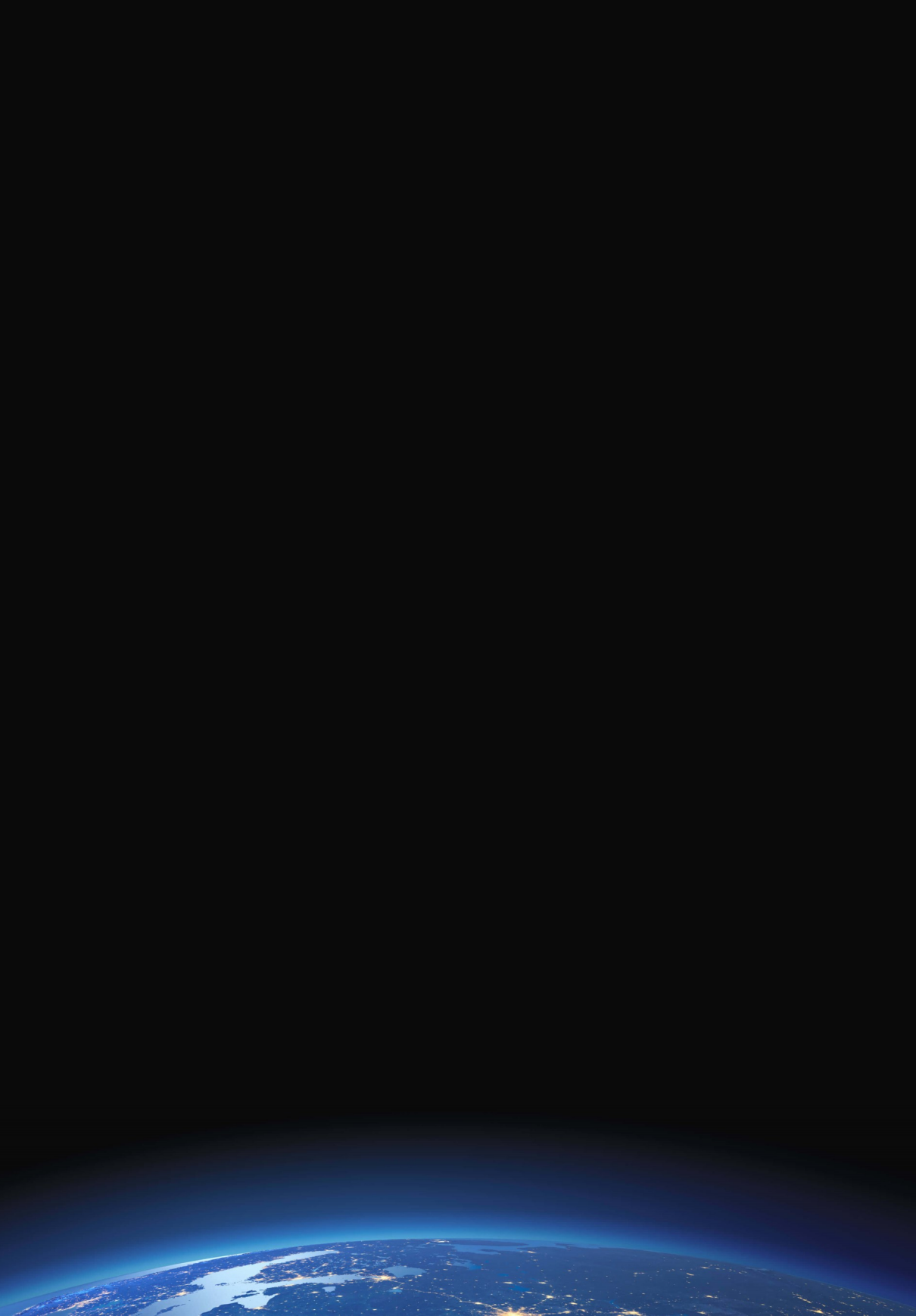
2020 GELİŞMELERİ IŞIĞINDA
BÖLGESEL DEĞERLENDİRMELER

Editör
ÖZGÜR TÜFEKÇİ

KARADENİZ
TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
Stratejik Araştırma Merkezi

SAM

KARADENİZ

2020 GELİŞMELERİ IŞIĞINDA BÖLGESEL DEĞERLENDİRMELER

Editör
ÖZGÜR TÜFEKÇİ

KARADENİZ
TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
Stratejik Araştırma Merkezi

SAM

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

Özgür Tüfekçi

Doç. Dr. Tüfekçi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Stratejik Araştırma Merkezi Müdürü ve Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesidir. Aynı zamanda, İngiltere merkezli bir düşünce kuruluşu olan CESRAN International'ın (www.cesran.org) kurucusu ve Genel Direktörüdür. Sheffield Üniversitesi'nden Uluslararası İlişkiler yüksek lisans derecesi ve Coventry Üniversitesi'nden Sosyoloji ve Uluslararası İlişkiler doktora derecesi almıştır. Başlıca araştırma alanları Avrasyacılık, Ulus İnşası, Milliyetçilik Teorileri, Jeopolitik Kuramlar ve Yükselen Güçlerdir.

KARADENİZ: 2020 GELİŞMELERİ IŞIĞINDA BÖLGESEL DEĞERLENDİRMELER

KTÜ-SAM Kitapları 1

www.ktu.edu.tr/sam

ISBN: 978-605-2271-35-3

© 2021 Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları

1. Baskı: Temmuz 2021, Trabzon

Kapak Tasarımı / Sayfa Düzeni

KTÜ Stratejik Araştırma Merkezi

Baskı: KTÜ Matbaası, TRABZON

Tel: 0462 377 21 43

Adres: KTÜ Yayınları Satış Bürosu

Tel: 0462 377 22 32

Üniversiteler Yayın yönetmeliğinin 6. maddesine göre bu eserin bilim ve dil bakımından sorumluluğu yazarlara aittir.

Bu eserin herhangi bir kısmının izinsiz ve kaynak gösterilmeden alıntılanması, internet sitelerinde yayınlanması, pdf ya da kitap şeklinde parayla satılması yasaktır. Aksi eylemde bulunanlar telif hakları yasaından doğan tüm yükümlülükleri peşinen kabullenmiş sayılırlar.

KARADENİZ:

2020 Gelişmeleri Işığında Bölgesel Değerlendirmeler

Editör: Özgür Tüfekçi

İçindekiler

TAKDİM 8

1. BÖLÜM: Bölge Ülkelerinin 2020 Görünümü

Çok Yönlü Dış Politika Arayışında Türkiye: 2020 13

RUKİYE PATAN ve ÖZGÜR TÜFEKÇİ

Karabağ Savaşı ile Yeniden Dirilen Azerbaycan: 2020 51

HÜLYA KINIK

İç Sorunlar ve Çözüm Arayışları İçinde Bulgaristan:
2020 78

VAHİT GÜNTAY

Var Olma Mücadelesi İçinde Ermenistan: 2020 108

DİLEK KARADENİZ TOPAL

Batı ile Bütünleşme Sürecinde Gürcistan: 2020 143

HASAN YILMAZ

Doğu ile Batı Arasında Yönünü Arayan Moldova:
2020 182

SELİM KURT

Pandemi ve Seçim Kıskaçında Romanya: 2020 208

EDA TUTAK

Bölgesel Mücadelenin Küresel Aktörü Rusya: 2020 243

YAŞAR SARI

Reform Arayışının Gölgesinde Ukrayna: 2020..... 290

ADNAN SEYAZ

Müzmin Sorunlar Sarmalında Yunanistan: 2020..... 320

ŞEYMA KALYONCU

2. BÖLÜM: Uluslararası Aktörler ve Geniş Karadeniz Havzası

Trump Giderken Amerika Birleşik Devletleri'nin Karadeniz Politikası: 2020 354

MURAT ÜLGÜL

NATO ve Geniş Karadeniz Havzası: 2020 385

PELİN ÇOLAK ve CEREN HAKYEMEZ

Geniş Karadeniz Havzası'nda Çin'in Yeniden Konumlanma Stratejisi: 2020..... 412

MÜGE YÜCE

Avrupa Birliği'nin Geniş Karadeniz Havzası'na Yönelik Politikaları: 2020 439

FEVZİ KIRBAŞOĞLU ve ÖZGÜR TÜFEKÇİ

3. BÖLÜM: Geniş Karadeniz Havzasında Sınırtaşan Sorunlar

Ukrayna ve Suriye Krizlerinin Kesişimi: Rusya ve Türkiye'nin Jeopolitik Mücadelesi 476

RAHMAN DAĞ

Soğuk Savaş Sonrasında Karadeniz Havzası'nda Göç ... 498

İSMAİL KÖSE

“Kanal İstanbul” Projesinin Montrö Boğazlar Rejimine
Olası Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme 523

BÜLENT ŞENER

Karadeniz Bölgesi Enerji Dinamikleri 551

ANIL ÇAĞLAR ERKAN ve AYÇA EMİNOĞLU

Çevresel Sorunlar Bağlamında Karadeniz Havzasında
Türkiye'nin Taraf Olduğu Uluslararası İş Birlikleri..... 595

NİSA ERDEM

2020 Yılı Rus İstihbarat Faaliyetleri 625

AHMET ATEŞ

Karadeniz ve Küreselleşme 650

BÜŞRA YILMAZ ve MURAT ÇEMREK

Geniş Karadeniz Bölgesi'nde Entegrasyon Hareketleri ve
Güç Mücadelesi: Jeoekonomik Bakış 678

BAYRAM GÜNGÖR

YAZARLAR 714

TAKDİM

Karadeniz: 2020 Gelişmeleri Işığında Bölgesel Değerlendirmeler yayın hayatına başladığı bu ilk çalışmayla küresel ve bölgesel gelişmelere odaklanarak bölge ile ilgilenen araştırmacılar için bir başvuru kaynağı olmayı amaçlamaktadır.

Kısa zamanda yoğun bir çalışma ve emeğin ürünü olarak sizlerle buluşan elinizdeki eserin bilgi ağırlıklı olması hedeflenirken, yazarların yapmış olduğu analizler okuyucunun takdirine bırakılmıştır. Bu noktada birbirinden değerli yazarlarımız çalışmalarını uzmanlıkları çerçevesinde sunarken analitik yaklaşımlarıyla birbirini tamamlayan bölümleri kitaba bütüncül bir perspektif katmaktadırlar.

2020’de Karadeniz Havzasındaki gelişmelerin ele alındığı bu kitapta yirmi bir makale yer almaktadır. Üç bölümünden oluşan kitabımızın ilk bölümünde havzadaki ülkelerden onunun 2020 yılında yaşadıkları süreçler masaya yatırılırken; ikinci bölümde uluslararası aktörlerin havzaya yaklaşımları ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise nispeten daha bağımsız makalelerle Karadeniz havzası farklı açılardan incelenmekte ve okuyucuya ilk iki bölümdeki makaleleri analitik olarak birleştirebilecekleri alan sunulmaya çalışılmaktadır.

Birinci bölüm Rukiye Patan ve Özgür Tüfekçi’nin Türkiye’nin pandemi koşulları altında 2020 yılında geirmış olduğu süreçleri ele aldığı “ok Yönlü Dış Politika Arayışında Türkiye: 2020” başlıklı çalışma ile başlamaktadır. Akabinde Hülya Kınık “Karabağ Savaşı ile Yeniden Dirilen Azerbaycan: 2020”; Vahit

Güntay “İç Sorunlar ve Çözüm Arayışları İçinde Bulgaristan: 2020”; Dilek Karadeniz Topal “Var Olma Mücadelesi İçinde Ermenistan: 2020”; Hasan Yılmaz “Batı ile Bütünleşme Sürecinde Gürcistan: 2020”; Selim Kurt “Doğu ile Batı Arasında Yönünü Arayan Moldova: 2020”; Eda Tutak “Pandemi ve Seçim Kıskaçında Romanya: 2020”; Yaşar Sarı “Bölgesel Mücadelenin Küresel Aktörü Rusya: 2020”; Adnan Seyaz “Reform Arayışının Gölgesinde Ukrayna: 2020”; Şeyma Kalyoncu “Müzmin Sorunlar Sarmalında Yunanistan: 2020” başlıklı makaleleriyle havza ülkelerini ele almaktadırlar.

İkinci bölümde ise havzanın dışındaki aktörlerin havza ülkelerine yaklaşımları ve politika oluşturma süreçleri Murat Ülgül’ün “Trump Giderken: Amerika Birleşik Devletleri’nin Karadeniz Politikası, 2020”; Pelin Çolak ve Ceren Hakyemez’in “NATO ve Geniş Karadeniz Havzası: 2020”; Müge Yüce’nin “Geniş Karadeniz Havzası’nda Çin’in Yeniden Konumlanma Stratejisi: 2020”; ve Fevzi Kırbaşoğlu ve Özgür Tüfekçi’nin “Avrupa Birliği’nin Geniş Karadeniz Havzası’na Yönelik Politikaları: 2020” başlıklı makaleleriyle incelenmektedir.

Son bölümde ise ilk iki bölümdeki makaleleri tamamlayıcı ve birleştirici olarak Rahman Dağ “Ukrayna ve Suriye Krizlerinin Kesişimi: Rusya ve Türkiye’nin Jeopolitik Mücadelesi”; İsmail Köse “Soğuk Savaş Sonrasında Karadeniz Havzası’nda Göç”; Bülent Şener “‘Kanal İstanbul’ Projesinin Montrö Boğazlar Rejimine Olası Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme”; Anıl Çağlar Erkan ve Ayça Eminoğlu “Karadeniz Bölgesi Enerji Dinamikleri”; Nisa Erdem “Çevresel Sorunlar Bağlamında Karadeniz Havzasında Türkiye’nin Taraf Olduğu Uluslararası İş Birlikleri”; Ahmet Ateş “2020 Yılı Rus İstihbarat Faaliyetleri”; Büşra Yılmaz ve Murat Çemrek “Karadeniz ve Küreselleşme”; Bayram Güngör “Geniş Karadeniz Bölgesi’nde Entegrasyon Hareketleri ve Güç Mücadelesi: Jeoekonomik Bakış” makaleleriyle elinizdeki eserin tamamlanmasını sağlamışlardır.

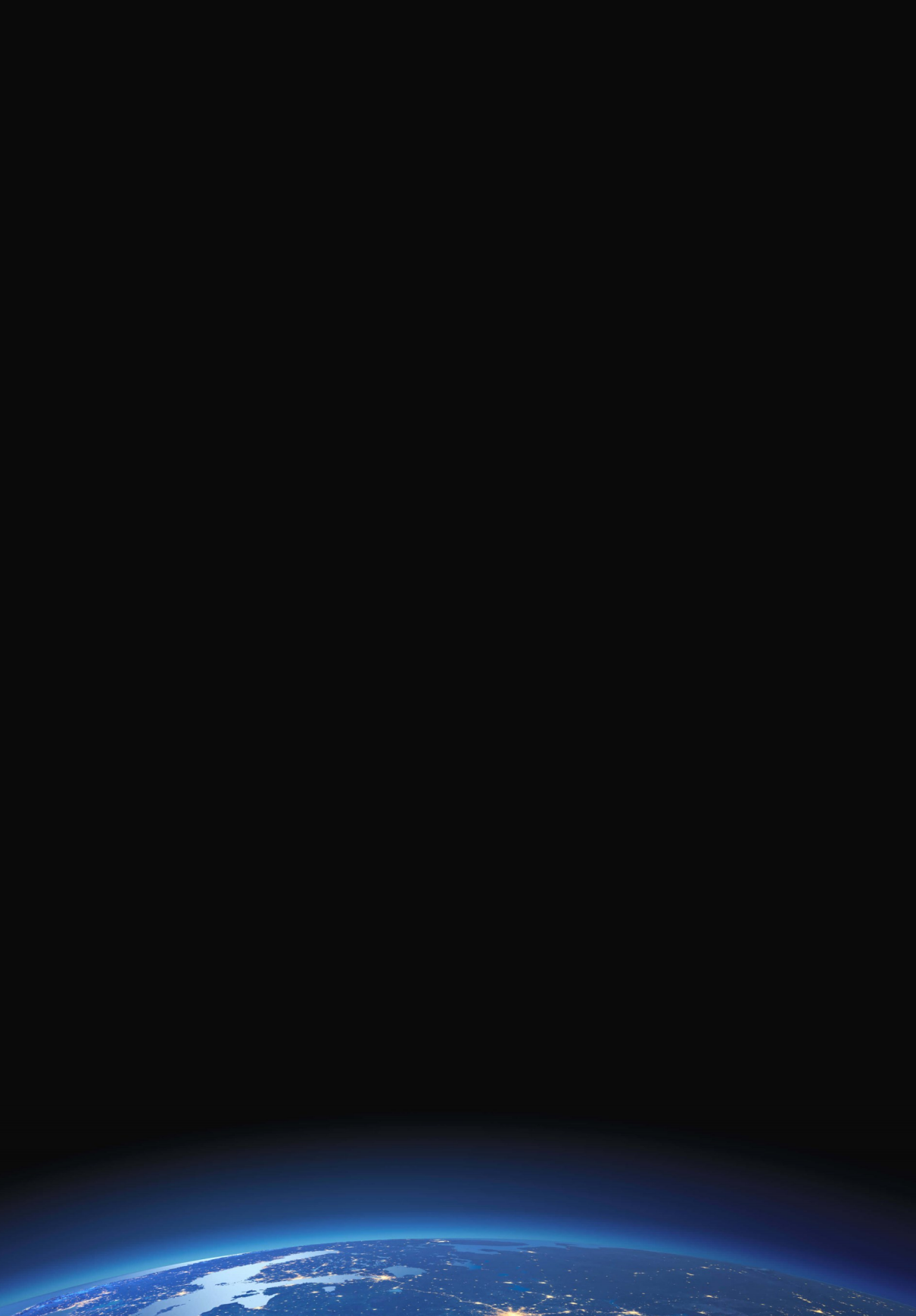
Yıllık mahiyetinde hazırlanan çalışmanın bu sayısının yayımlanması hususunda yazılarıyla katkıda bulunan değerli yazarlarımıza ve kitabımıza teveccüh gösteren saygıdeğer okurlarımıza teşekkür ederim.

DOÇ. DR. ÖZGÜR TÜFEKÇİ
KTÜ-SAM Müdürü
Trabzon - Nisan 2021

Bölge Ülkelerinin
2020 Görünümü

1. BÖLÜM

KARABAĞ SAVAŞI İLE YENİDEN DİRİLEN AZERBAYCAN: 2020

Hülya Kınık

[Arş. Gör., Karadeniz Teknik Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü]

Giriş

Bu çalışma, 2020 yılı Azerbaycan'ın iç ve dış siyasi gelişmeleri ile ülke ekonomisinde yaşanan gelişmeleri incelemektedir. 2020 yılı, tüm dünyada olduğu gibi Azerbaycan açısından da önemli gelişmelerin ortaya çıktığı bir yıl olmuştur. Ocak 2020 tarihinde, Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan ve Dünya Sağlık Örgütü tarafından küresel pandemi olarak kabul edilen Koronavirüs (COVID-19) salgını etkileri itibariyle küresel bir ekonomik krize de dönüşmüştür. BM Ekonomik ve Sosyal İlişkiler Departmanı tarafından "2020 Ortası İtibarıyla Dünya Ekonomik Durumu ve Olasılıklar" (World Economic Situation and Prospects as of mid-2020) adıyla yayınlanan rapora göre salgının küresel ekonomilere maliyetinin 2020 ve 2021'de 8,5 trilyon dolara ulaşarak büyüklük bakımından 2008 küresel finans krizini de aşacağı ifade edilmektedir (UN DESA, 2020). Salgın nedeniyle meselenin ekonomik boyutu çerçevesinde yapılan tartışmalara petrol fiyatlarında yaşanan ani düşüşün etkisi de eklenmiştir. Bu çerçevede Salgının yol açtığı ekonomik sıkıntılarının yanında petrol fiyatlarında görülen tarihi düşüş ekonomisinin taşıyıcı gücü temelde petrol ve doğal gaz üretimi ve ihracatı olan Azerbaycan'ı ciddi bir şekilde etkilemiştir.

İç politikada 2020 yılı içerisinde gündemi meşgul eden gelişme ise Cumhurbaşkanı Aliyev'in 5 Aralık 2019 tarihinde parlamentoyu feshederek erken seçim kararı alması üzerine ülkede 9 Şubat 2020' de milletvekili seçimlerinin yapılmasıdır. Seçimlerin ardından usulsüzlük yapıldığına dair iddialar

ülkede protesto gösterilerinin yapılmasına ve sert polis müdahalelerine neden olmuştur. Seçimlerde önemli ölçüde Cumhurbaşkanı Aliyev'in eşi Mehriban Aliyeva'ya yakın adayların meclise girme hakkını elde ettiğine dikkat çekilmiş ve Aliyev'in halefi olmaya hazırlandığı yönünde iddialar gündemde yerini almıştır.

2020 yılının Azerbaycan dış politikası açısından kuşkusuz en önemli gelişmesi ise 27 Eylül'de başlayarak 44 gün süren Azerbaycan'ın işgal edilmiş topraklarını kurtarma operasyonudur. 27 Eylül-10 Kasım 2020 tarihleri arasında gerçekleşen 2. Karabağ savaşı yaklaşık 30 yıldır diplomasi ile çözülememiş bir sorunun neticesidir ve Azerbaycan ordusunun üstün başarısı ile sonuçlanmıştır. Azerbaycan, Ermenistan ve Rusya arasında 10 Kasım 2020 tarihinde imzalanan mutabakat Dağlık Karabağ sorununa köklü bir değişim getirmiştir. Söz konusu mutabakatta yer alan maddeler, taraf devletler açısından farklı sonuçlar doğurmakta ve farklı anlamlar ifade etmektedir. Nitekim anlaşma Rusya ve Azerbaycan açısından başarı olarak değerlendirilirken, Ermenistan için tam tersinin söz konusu olduğu ifade edilmektedir (Gökçelik, 2020: 1). Anlaşmaya imza atan Ermenistan Başbakanı Nikol Paşinyan Ermenistan halkının çeşitli hakaretleri ve şiddetli tepkileri ile karşılaşmıştır. Erivan'da bulunan Özgürlük Meydanı, binlerce protestocunun Dağlık Karabağ sorunu dolayısıyla mitinglerin yasaklandığı sıkıyönetim yasasını çiğneyerek toplu halde Paşinyan'ı kınayan "Nikol bir hain" ve "Nikol, git" şeklinde sloganlar atmasına sahne olmuştur (Bianet, 2020). Anlaşmanın maddelerine göre Azerbaycan işgal altındaki Karabağ bölgesinde egemenliğini kuracak; Dağlık Karabağ'daki Ermeni nüfusun varlığı devam edecek; Laçın koridoru ve Dağlık Karabağ'da Rus barış gücü konuşlanacak; Ermenistan üzerinden Azerbaycan'ı Nahcivan'a bağlayacak bir koridor kurulacak. Yaklaşık 5 bin kişinin hayatını kaybettiği sıcak savaş sonrasında varılan anlaşmada

Dağlık Karabağ'ın statüsünün ne olacağına dair bir ifade ise yer almamaktadır.

Ekonomiye Çifte Darbe: COVID-19 Pandemisi ve Petrol Fiyatlarındaki Düşüş

Petrol ve doğal gaz ihracatına dayalı ekonomisini çeşitlendirmek için çaba gösteren Azerbaycan, 1991'de bağımsız olmasının ardından ciddi bir küçülme yaşayan ekonomisine ve karşılaştığı zorluklara rağmen gelişmesini sürdürmektedir. 2014 yılı itibariyle uluslararası piyasalarda petrol fiyatlarının düşmeye başlaması Azerbaycan ekonomisini ciddi bir şekilde sarsmış, ülke yüksek enflasyon, %100'lere ulaşan devalüasyon ve negatif büyüme rakamları ile karşı karşıya kalmıştır. Bu çerçevede ekonominin çeşitlendirilmesi yönündeki faaliyetler hız kazanmış ve 2016 yılında onaylanarak uygulanmaya başlayan stratejik yol haritaları kapsamında finans, ulaşım, telekomünikasyon, turizm ve çeşitli sanayi kollarında gelişmeler görülmüştür (İnsamer, 2020). Ülke ekonomisinin en önemli zenginlikleri, büyük kısmı Hazar Denizi'nde bulunan petrol ve doğalgaz yatakları, tarıma elverişli toprakları ve SSCB döneminden miras kalan büyük sanayi tesisleri ile sanayi altyapısıdır. 1994 yılında küresel petrol şirketleriyle imzalanan "Asrın Anlaşması" olarak bilinen anlaşma ile ülke petrolünün çıkarılması ve ihracına yönelik önemli bir adım atılmıştır. Hâlihazırda ihracat gelirlerinin %90'a yakını enerji elde eden Azerbaycan, 2020 yılı için kanıtlanmış rezervleri bakımından ham petrolde 19 (Global Fire Power, 2021), doğal gazda 23. sırada (knoema.com, 2021) yer almaktadır.

Siyasi bağımsızlığın ardından geçen süre zarfında siyasi istikrarın sağlanması ile Azerbaycan makroekonomik göstergelerde istikrar ve ekonomik kalkınma açısından önemli mesafe almışken, COVID-19 salgını ekonomiyi derinden etkilemiştir. Ülkede ilk Koronavirüs vakası Şubat 2020'nin sonunda teşhis edilmiştir. Pandemi nedeniyle yıl içerisinde

giderek artan vakalar ile enerji endüstrisinde yaşanan dalgalanmaların etkisi ve Ermenistan ile artan çatışmalar sebebiyle Azerbaycan ekonomisi 1990'ların sonlarından bu yana en derin gerilemelerle karşı karşıya kalmıştır. Azerbaycan ekonomisi için 2020 yılı, ülkenin petrol fiyatlarında iki kattan fazla düşüş yaşanmasıyla başlamış (7 Ocak'ta yerel Azeri Hafif petrol fiyatı 71,2 dolarken 21 Mart ayından hemen önce 26,01 dolara düşmüştür) ve COVID-19 salgını nedeniyle ülkede karantina uygulamasının kabul edilmesiyle düşmeye devam etmiştir (Kitachayev 2020).

Petrol fiyatlarındaki düşüş - özellikle Mart ve Nisan aylarında - ülke ekonomisi GSYİH'nın %40'ını ve ihracatın %90'ını oluşturan hidrokarbonlara büyük ölçüde bağımlı olduğundan ekonomideki durgunluğu daha da artırmıştır. Ocak-Haziran döneminde ihracat gelirleri bir önceki yılın aynı dönemine göre %31,4 azalmıştır. 9 Nisan 2020'de 23 OPEC+ üye ülkesi, salgının yayılmasının neden olduğu durgunluğu değerlendirerek 1 Mayıs 2020'den itibaren petrol üretimini azaltma konusunda anlaşmaya varmışlardır. Buna göre;

- (i) Günlük ham petrol üretim miktarı, 1 Mayıs 2020'den başlayarak 30 Haziran 2020'de sona eren, iki aylık başlangıç döneminde 10 milyon varil azaltılacaktır.
- (ii) 1 Temmuz 2020'den 31 Aralık 2020'ye kadar günlük 8 milyon varil kesintiye gidilecektir.
- (iii) 1 Ocak 2021'den 30 Nisan 2022'ye kadar günlük 6 milyon varil kesinti yapılacaktır (Delibaş, 2020).

Bu çerçevede OPEC + üyesi Azerbaycan diğer üye ülkelerle birlikte belirtilen miktarlarda kesinti yapmayı kabul etmiştir. Dolayısıyla, uluslararası anlaşmaya göre Azerbaycan'da günlük üretim Mayıs ve Haziran 2020'de 554.000 varili, Temmuz ve Aralık 2020'de 587.000 varili ve Ocak 2021 ile Nisan 2022 arasında 620.000 varili geçmeyecektir (CESD Research Group, 2020). Azerbaycan'ın "Şah Deniz- II" doğalgaz sahasından çıkarılan gazın Avrupa'ya ulaştırmak için inşa edilen ve

Türkiye-Yunanistan sınırında TANAP'a bağlanan TAP doğalgaz boru hattında 2020 Aralık sonu itibariyle faaliyetlerin başlaması ile gaz üretimi ve ihracatındaki artış petrol üretimi ve fiyatlarındaki düşüşü telafi etmemektedir. Sağlık tedbirleri, inşaat, tarım ve turizm gibi kısıtlı çeşitlendirme faaliyetlerinden yararlanan birkaç sektörü de güçlü bir şekilde etkilemiştir.

Uluslararası Para Fonu'nun (IMF), "Uzun ve Zor Bir Tırmanış" başlıklı Ekim 2020 Dünya Ekonomik Görünüm Raporu'nun verilerine göre, Azerbaycan, cari fiyatlarla 195 ülke arasında dünyanın 89. büyük ekonomisidir. 2020 yılında cari fiyatlara göre, yaklaşık 42 milyar dolar olacağı tahmin edilen GSYİH'nın 2021 yılında ise 45 milyar dolar olacağı tahmin edilmektedir. 2020 yılında sabit fiyatlara göre %4 oranında azalacağı ön görülen GSYİH'nin, 2021 yılında %2 oranında artması beklenmektedir. 2020 yılı için cari fiyatlarla 4125 dolarlık kişi başına düşen milli gelir ve tüketici fiyatlarına göre yıllık ortalama %3 enflasyon oranına sahip olan 10 milyondan fazla nüfuslu Azerbaycan'da işsiz sayısının toplam işgücüne oranının ise %7 seviyesinde olduğu tahmin edilmektedir. IMF'ye göre, Azerbaycan'ın net kamu borcu 2019'da GSYİH'nın %17,7'sine denk gelirken 2020 ve 2021 yılları için %20 olarak öngörülmüştür.

Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi tarafından yayımlanan verilere göre ise, Azerbaycan'ın 2020 yılı GSYİH'sı bir önceki yıla göre %4,3 azalarak yaklaşık 72,5 milyar manat (42.607,2 milyon dolar); kişi başına düşen GSYİH ise 7.262,8 manat (4.272,2 dolar) olarak gerçekleşmiştir. 2020 yılında Azerbaycan'da tüketici fiyatları endeksi (enflasyon) 2019 yılına kıyasla %2,8 olarak gerçekleşmiştir. 2020 yılı Ocak-Eylül döneminde 178 ülke ile dış ticaret faaliyetinde bulunan Azerbaycan'ın dış ticaret hacmi, ithalatı yaklaşık 8 milyon ABD doları, ihracatı 10 milyon ABD doları olmak üzere yaklaşık 18 milyon ABD doları olarak kaydedilmiştir. 2019'un aynı dönemi ile mukayese edildiğinde ülkenin dış ticaret hacminin %22,0, ithalatının %38,7, ihracatının ise

%10,0 oranında azaldığı görülmektedir. Azerbaycan Devlet Gümrük Komitesi'nin açıkladığı verilere göre, 2020 yılında Azerbaycan ile Türkiye arasındaki ticaret hacmi 4 milyon doları geçerek 2019 yılına göre %7,7 azalmıştır. 2020 yılında Azerbaycan'ın toplam ticaret hacminde payı %13,54 olan Türkiye, İtalya'dan sonra Azerbaycan ile en büyük ticaret hacmine sahip ikinci ülke konumundadır.

COFACE tarafından yapılan son ekonomik araştırmalara göre, Azerbaycan ekonomisinin karşılaştığı zorluklar şu şekilde sıralanmıştır:

- Hidrokarbonlara yüksek bağımlılık ve ekonomide düşük çeşitlilik
- Azalan petrol kaynakları
- Kırılgan bankacılık sistemi (dolarizasyon, düşük karlılık, şeffaf olmayış)
- Rekabete aykırı piyasa yapıları (Devlet ile güçlü bağları olan çok sektörlü holdingler)
- Kötü yönetim (yolsuzluk, baskı, kara para aklama, yargı sisteminin siyasallaşması)
- Ermenistan ile silahlı çatışmanın tırmanması (COFACE, 2020).

Azerbaycan, en azından birkaç ay boyunca salgın nedeniyle kapanmanın ve petrol fiyatlarındaki düşüşün toplam ekonomik maliyetini hissetmeye devam edecektir. Azerbaycan ekonomisinin küresel petrol piyasasından kaynaklanan dış şoklara karşı daha hazırlıklı olsaydı, ekonomik zararın bir kısmının önüne geçilebilmiş olunacağı şeklinde görüşler bulunmaktadır. Mevcut kriz, ülkenin 2014 mali krizinden alınan dersleri tam olarak özümseyemediğini ve ekonomiyi çeşitlendirmeye ve finansal sistemi iyileştirmeye yönelik reformlara hız verilmesi gerektiğini göstermektedir. Azerbaycan'ın ekonomik toparlanması, kaç işletme ve işyerinin kapanmadan ayakta kalacağına ve petrol fiyatlarının yeniden

yükselişe geçmesine bağlı olacaktır. Ancak, artan petrol fiyatları, olumsuz finansal sonuçları kısmen telafi edecektir. Küresel petrol talebi, dünya çapındaki ekonomik durgunluk nedeniyle yakın zamanda benzeri görülmemiş seviyelere düşmüştür. Uzmanlar, pandemi öncesi seviyelere ulaşmanın bir yıldan fazla süreceği konusunda hemfikirlerdir (Konarzewska, 2020). Bu bağlamda, ekonomik beklentiler büyük ölçüde artan gaz ihracatına bağlı olacağından, orta vadede büyümede öngörülen hızlanma geçici olacaktır. Petrol dışı alanlarda yapılan yatırımlarda artış gözlemlenmesine rağmen, IMF, ülkede enerji sektörü dışındaki iş sektörlerinin halen oldukça zayıf görüldüğüne vurgu yapmaktadır. Özellikle, ülkedeki gelişmemiş hukuk sistemi, rekabet koşullarına yönelik engeller ve finansal sistemde yaşanan sorunların petrol dışı alanların gelişmesinin önündeki en büyük sorunlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla, ülkenin, özel sektör yatırımlarını artırmak, devlet tekelinin kırılarak serbest piyasayı canlandırmak, rekabet sorunlarının üstesinden gelmek ve insan sermayesini geliştirmek için daha derinlikli reformların yapılmasına ihtiyacı söz konusudur.

9 Şubat 2020 Erken Parlamento Seçimleri ve Yansımaları

İç politikası bağlamında 2020 yılı boyunca Azerbaycan'da ortaya çıkan gelişmelerden biri Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in beşinci dönem parlamentoyu feshetmesiyle 9 Şubat 2020'de erken seçime gidilmesidir. Bu süreçte en dikkat çeken nokta, Azerbaycan'da parlamento seçimlerinin ilk kez planlanan tarihten erken yapılması olmuştur. Ülkede başta muhalif taraf olmak üzere siyasi otoriteler, yorumcular ve bağımsız gözlemciler sıklıkla erken seçim söylemlerinde bulunmuşlar ancak iktidarda bulunan kişiler erken seçimin ajandalarında yer almadığını vurgulayarak böyle bir konuya karşı olan tavırlarını ortaya koymuşlardır. Bununla birlikte, ülkede meydana gelen protesto ve eylemlerin önüne geçebilmek için Azerbaycan Meclisi'ndeki çoğunluk ve iktidardaki Yeni Azerbaycan Partisinden (YAP) milletvekilleri Aliyev'e bir yazı

göndererek erken seçime gidilmesi yönünde öneride bulunmuşlardır. Aliyev'in bu öneriyi kabul etmesi sonrasında Anayasa Mahkemesi'nin onayına sunulmuş ve parlamento feshedilerek Kasım 2020'de yapılması planlanan parlamento seçimlerinin 9 Şubat 2020 tarihine alınmasına karar verilmiştir (Eurasian Research Institute, t.y.).

Görevdeki cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in Aralık 2019'da parlamentoyu feshetme ve erken seçim çağrısında bulunma kararının arkasındaki gerçek sebepler hakkında birçok görüş bulunmaktadır. Bazı çevreler, Aliyev'in mevcut parlamento çatısı altında uygulanabilmesi çok mümkün görünmeyen reformlarının başarılı bir şekilde devam ettirilebilmesi ve ulusal çıkarlar bakımından yüksek düzeyde etkili olabilmesi için parlamentonun da değişmesi gerektiğini düşündüğü ve bu bağlamda erken seçim kararını aldığını ifade etmiştir (Geybullayeva, 2020). Nitekim, Aliyev 22 Ocak 2020 tarihinde Davos'ta katıldığı bir panelde parlamento seçimlerinin reformların amaçlarına ulaşması açısından önemli olduğu üzerinde bir kez daha durmuştur.

Ancak defalarca dile getirilen bir neden, birçok siyasi ve sosyal sorumluluğun yanı sıra Birinci Başkan Yardımcısı olarak atanan Azerbaycan'ın First Lady'si Mehriban Aliyeva ile ilgilidir. Yetki aktarımı adına dikkat çeken bu karar halkın tepki göstermesine neden olmuştur. Bu bağlamda, Azerbaycan halkı ülkedeki şartların değiştirilmesi, ülkenin yasama organının modernize edilmesi, emekli olma yaşına ulaşmış hükümet üyelerinin görevden alınarak eskilerin yerine yenilerin gelmesi hususlarında taleplerini dile getirmişlerdir. Uzun yıllar parlamentoda görev yapan çağın ve küresel dünyanın gerisinde kaldıklarını düşündükleri parlamenterler yerine artık gençlerin hükümette önemli görevlere gelmesini istemişlerdir (Erkin, 2020:3).

Bu seçim öncekilerden farklı olarak birçok değişikliği de beraberinde getirmiştir. Örneğin, 125 sandalye için seçime

katılan 1315 aday bulunmakla birlikte katılanların yaklaşık yüzde 83'ü bağımsız aday statüsüne sahiptir. Bu bağlamda, son seçim şimdiye dek en fazla adayın yer aldığı seçim olmuştur. Oy verme işlemi için 5573 sandık kurulan seçimlere katılım oranı ise %48,71 olarak gerçekleşmiştir. Bunun yanında, önceki seçimlere göre son seçimde daha çok gözlemci görev almıştır. Azerbaycan Merkezi Seçim Komisyonu'na göre seçimler, 59 uluslararası kuruluşu ve 58 ülkeyi temsil eden 883 uluslararası gözlemci tarafından izlenmiştir. Avrupa Güvenlik ve İş birliği Teşkilatı Parlamenter Asamblesi (AGİT PA), Bağımsız Devletler Topluluğu, Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi, AGİT Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bürosu, Şanghay İş birliği Örgütü ve Türk Dili Konuşan Ülkeler İş birliği Konseyi gibi uluslararası kuruluşlardan gözlemciler seçimleri izlemişlerdir (Shekhovtsov, 2020: 9). Bu seçimde ilk kez Şanghay İş birliği Örgütü (ŞİÖ) gözlemci göndermiştir. Seçimlere katılan heyetler arasında TBMM üyeleri de yerini almış hem Türkiye Azerbaycan Dostluk Grubu üyeleri hem de AGİT PA ve TURK PA üyesi milletvekilleri seçim gözlemlerine katılmıştır.

Merkezi Seçim Komisyonu tarafından açıklanan resmi sonuçlara göre; Cumhurbaşkanı Aliyev'in Genel Başkanlığındaki YAP, parlamentoda 72 koltuk kazanmıştır. Bağımsız adaylardan 43 ve diğer partilerden ise 10 milletvekili çıkmıştır. MSK, seçim sürecine yönelik gelen ciddi şikayetler üzerine 9-25 Şubat 2020 tarihleri arasında inceleme yaparak bazı sandıklarda çeşitli düzeylerde ihlallerin ortaya çıktığını açıklamıştır. Şikayetler arasında bazı seçim merkezlerinde video gözetim ekipmanlarının çalışmadığı ve bazı adayların da seçim kampanya yasakları başlamış olmasına rağmen kampanyalarını sürdürdükleri bildirilmiştir. AGİT ve diğer bazı yabancı gözlemciler tarafından da seçimlerde "ciddi usulsüzlükler" yapıldığı dile getirilmiştir (Deutsche Welle Türkçe, 2020). Azerbaycan Merkez Seçim Komisyonu, değerlendirilen şikâyetler sonucunda 4 bölgede (33. Hatayı

Seçim Bölgesi, 35. Hatayi Seçim Bölgesi, 74. Lenkeran Seçim Bölgesi ve 80. İmişli-Beylegan Seçim Bölgesi) seçim sonuçlarının usulsüzlük nedeniyle iptal edildiğini açıklamıştır (Rehimov, 2020). 2015 yılında yapılan seçimle kıyaslandığında parlamentoya yeni seçilen milletvekillerinin sayısı 29'dan 45'e yükselmiştir. Diğer taraftan, bir önceki parlamentoda görev yapan 80 milletvekili yeniden seçilirken, Meclis Başkanı ve başkan yardımcıları ise 15 sene sonra ilk kez değişmiştir. Bu çerçevede, parlamentonun üçte birinin yenilendiği görülmektedir. Azerbaycan parlamento seçimlerinde kendine has bir yenilenme olduğu görünmektedir. Uzun süre milletvekilliği yapmış kişilerin yeniden seçilememesi ve yeni seçilen milletvekillerinin sayısının önemli oranda artması ve daha genç kişilerin parlamentoda yer alacak olması bu değişimin öne çıkan noktaları olarak ifade edilebilir.

Eylül 2020 Dağlık Karabağ Savaşı ve Tüm Noktalarıyla Karabağ Mutabakatı

Dağlık Karabağ, Sovyetler Birliği (SSCB) döneminden günümüze dek Ermenistan ile Azerbaycan arasında şiddetli çatışmaların yaşanmasına neden olan bir sorun olarak süregelmiştir. SSCB döneminde merkezi yönetimin baskıladığı sorun mevcut otoritenin zayıflayarak ortadan kalkmasıyla patlak vermiş iki bağımsız devlet arasında uluslararası bir çatışmaya dönüşmüştür (Kazimirov, 2004: 147). Dağlık Karabağ, SSCB döneminde Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne bağlı özerk bir bölge iken (Gürses, 2001: 253), Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanmasının ardından 26 Kasım 1991 tarihinde bölgenin özerklik statüsünü kaldırmasıyla doğrudan merkezi yönetime bağlanmıştır. Bu durum karşısında Dağlık Karabağ Ermenileri ise 10 Aralık 1991'de bağımsızlık kararı aldıklarını duyurmuşlardır. 1992 yılında Rusya Federasyonu (RF) birliklerinin Dağlık Karabağ'dan çekilmesi, her iki tarafın diğerini Dağlık Karabağ'a kendisinden sonra geldiğini ve bu topraklar üzerinde kendi varlığının meşru

olduğunu iddia etmeleri (Yoshimura, t.y. : 58) nedeniyle ortaya çıkan anlaşmazlığın savaşa dönüşmesine neden olmuştur.

Avrupa Güvenlik ve İş birliği Teşkilatı (AGİT) bünyesinde 24 Mart 1992’de alınan bir kararla anlaşmazlığa çözüm bulmak amacıyla 11+1 üyeli¹ Minsk Grubu’nun kurulmasıyla Karabağ sorunu Rusya Federasyonu’nun tekelinden çıkarak uluslararası bir nitelik kazanmıştır. 1990’ların ilk yarısı boyunca Minsk Grubu’nun sayısız girişimine rağmen (Aslanlı, 2001: 419) günümüze kadar çözümsüz bir şekilde gelen Dağlık Karabağ sorunu, bu bağlamda donmuş bir çatışma olarak nitelendirilmiştir. 1993 yılında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) anlaşmazlıkla ilgili olarak 822, 853, 874, 884 sayılı kararları almış ve Ermenistan’ın işgal ettiği Azerbaycan topraklarından birliklerini ivedilikle çekmesini istemiştir. Ermenistan söz konusu kararlara uymamış ve iki taraf arasında çatışmalar sürmüştür. Minsk Grubu ve Rusya aracılığıyla 1994 Mayıs ayında iki taraf arasında sağlanan ateşkes antlaşması yaşanan çatışmaları önemli ölçüde durdurmuş ancak günümüze dek anlaşma ihlal edilerek sınır bölgelerinde yer yer çatışmalar çıkmıştır (Sapmaz ve Sarı, 2012: 4).

Minsk Grubu günümüze kadar ihtilafın çözümüne yönelik taraflara üç öneride bulunmuştur. İlk olarak Haziran 1997’de sunulan “toptan çözüm” taslağı taraflar arasında yapılması gereken barış antlaşması ve Dağlık Karabağ’ın ve işgal edilen diğer toprakların yeni durumlarının eş zamanlı olarak çözüme kavuşturulması öngörülmüştür (Aslanlı, 2001: 419). Ekim 1997’de sunulan “aşamalı çözüm” taslağında ise Dağlık Karabağ ve işgal edilen diğer bölgelerin statülerinin ayrı ayrı çözüme ulaştırılması ifade edilmiş ve göçmenlerin nihai durumuna karar verilmiştir (Aslanlı, 2001: 419). Sonuncusu

---

¹ Minsk Grubu üyeleri, Azerbaycan, Ermenistan, Beyaz Rusya, Rusya Federasyonu, İtalya, ABD, Fransa, Almanya, Türkiye, İsveç, Çek Cumhuriyeti ve Slovakya’dır.

ise Kasım 1998’de Rusya tarafından ortaya konan “Ortak Devlet” önerisidir. Buna göre, Azerbaycan ve Dağlık Karabağ’ın ortak bir devlet kurması öngörülmüştür. Böylelikle, Dağlık Karabağ yönetimi kendisine ait bir anayasaya ve orduya sahip olacak ve Azerbaycan Milli Meclisi’nin alacağı kararları veto etme yetkisi bulunacaktır. Bu önerilerden ilk ikisi Ermenistan, üçüncüsü ise Azerbaycan tarafından kabul edilmemiş ve bu girişim de sonuçsuz kalmıştır (Kasım vd., 2011: 8-11; Aslanlı, 2001: 419).

2007 yılında, Minsk Grubu hem Azerbaycan’ın hem de Ermenistan’ın olumlu yaklaştığı bir yol haritası olarak “Madrid Prensipleri”ni teklif etmiştir. Buna çerçevede, Dağlık Karabağ çevresindeki yedi rayonun Azerbaycan’a bırakılması; Dağlık Karabağ’a ara bir statü tanınması ve kendi kaderini tayin etme hakkı çerçevesinde nihai statüsü için müzakereler yapılması; Ermenistan ve Dağlık Karabağ arasında ulaşım için bir koridor açılması; yerinden edilmiş kişilerin topraklarına geri dönebilmesi ve AGİT bünyesinde bölgeye bir barış gücünün gönderilmesine yönelik görüşler öne sürülmüştür. Bu tarihten günümüze görüşmelerin devam etmiş olmasına rağmen Madrid prensiplerinin hayata geçirilmesi hususunda adım atılamamış ve iki taraf arasında zaman zaman çatışmalar yaşanmıştır. Nitekim 2-5 Nisan 2016’da (Dört Günlük Savaş) iki ülke sıcak savaşın eşiğine gelmiş ve yaşanan çatışmalar yaklaşık 200 kişinin hayatını kaybetmesine neden olmuştur (Sayan, 2020: 2). Nisan Savaşı olarak da bilinen bu savaş sonucunda Azerbaycan stratejik açıdan önemli 6 tepenin kontrolünü ele geçirmiş ve yıllar sonra ilk kez cephe hattında Azerbaycan lehine bir değişiklik yaşanmıştır (Tuncel, 2020: 2).

Ermenistan-Azerbaycan devlet sınırının kuzeyinde yer alan Tovuz bölgesinde 12 Temmuz 2020 tarihinde ortaya çıkan ve birkaç gün devam eden çatışmalar ise Karabağ sorununun, uluslararası arenada genellikle donmuş ihtilaf olarak tanımlansa da aslında her an patlamaya hazır sürüncemede kalmış bir ihtilaf olduğunu göstermiştir. Bu bağlamda, 12-16

Temmuz tarihlerinde yaşanan çatışmanın ve nedenlerinin incelenmesi 27 Eylül savaşına giden süreci gözler önüne sermesi açısından da önem arz etmektedir. 2019 yılında iki taraf arasında yeni bir diyalog sürecinin başlayacağına dair umutların yeşerdiği bir dönemde, Ermenistan Savunma Bakanı David Tonoyan 30 Mart 2019’da “barışa karşı toprak” formülasyonu yerine “yeni topraklar için yeni savaş” doktrinini benimsediğini ifade etmiştir. Ermenistan Savunma Bakanı konuşmasında sürekli savunma durumundan vazgeçerek operasyonları düşman topraklarına taşıyabilecek birimlerin sayısını artıracaklarına dair söylemlerde bulunmuştur (Askeroğlu, 2020). Bununla birlikte, Paşinyan, Madrid İlkelerini artık tanımadığını ve işgal altındaki Dağlık Karabağ’ı Ermenistan’ın bir parçası olduğunu ilan etmiştir. Bu irredantist iddia, Minsk Grubu Eş başkanlarının himayesindeki uluslararası müzakerelerin amaç ve biçimine ve uluslararası hukuk ilkelerine aykırıdır (Ergun ve Aliyev, 2020:3). Gelen tepkiler üzerine Paşinyan, 13 Şubat 2020’de Berlin’de yapılan bir toplantıda sözlerine Azerbaycan’ın Karabağ’a yönelik bir saldırısını Ermenistan’ a yapılmış olarak kabul edeceklerini, Karabağ’ın Ermenistan’ın garantörlüğünde olduğu ve başka bir şeyin söylenmesine gerek olmadığı şeklindeki ifadeleriyle açıklık getirmeye çalışmıştır (Mediamax, 2020).

Bu genel çerçeve göz önüne alındığında, Nisan 2016 ile Temmuz 2020 arası dönemde iki devlet arasında gerginlik tırmanarak devam etmiştir. 12 Temmuz’da patlak veren çatışma ele alındığında bazı hususların altının çizilmesi gerekmektedir. Öncelikle, bu çatışma Karabağ cephe hattında değil, iki devletin sınır hattının kuzeyinde, Tovuz bölgesinde yaşanmıştır. Dolayısıyla, bu çatışma halihazırda var olan cephede yaşanan bir çatışma değildir ve iki taraf arasında yeni bir cephe ortaya çıkmıştır (Tuncel, 2020: 7). Çatışmaların yaşandığı bölge, Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı (BTC), TANAP ve TAP’a (Trans Adriyatik Boru Hattı) bağlanan Güney Kafkasya Doğal Gaz Boru Hattının ve Bakü-Tiflis-Kars Demir

Yolunun (BTK) geçtiği güzergâha oldukça yakın bir mesafede yer almaktadır. Bu bağlamda, çatışmayı başlatan taraf olarak görülen Ermenistan'ın arkasında Rusya'nın olduğu yönündeki spekülasyonların bu bağlantıyla ortaya çıkmış olduğu düşünülebilir. Bilindiği gibi, Rusya'nın, Avrupa enerji pazarındaki payını muhafaza etmek ve artırmak en temel stratejik hedefleri arasında yer almaktadır. Ancak, AB ve Türkiye'nin toplam gaz tüketiminde Rus gazının payı giderek azalmaktadır, çünkü AB pazarı yavaş yavaş alternatif enerji kaynaklarına yönelmekte; COVID19 salgını enerji tüketimini ve Orta Doğu'dan gelen LNG açısından ek gaz arzını sınırlamaktadır. Bunların ötesinde, Azerbaycan gazının Bulgaristan, İtalya ve Yunanistan pazarlarına girişi AB ülkelerinin Rus gazına olan bağımlılığını daha da azaltacaktır. Aynı zamanda, Rus gazını Türkiye'ye doğrudan ulaştıran Mavi Akım boru hattı, Türkiye'nin LNG kaynaklarına yönelerek gaz arzını çeşitlendirebilmesi ve böylece Rus doğalgazına olan bağımlılığının azalması ile Mayıs 2020'den bu yana devre dışı kalmıştır. Azerbaycan ise Türkiye pazarındaki payını artırmayı başarmış ve yavaş yavaş Rusya'yı saf dışı bırakmaya başlamıştır. Bu bağlamda, Ocak-Haziran 2020 arasında Azerbaycan Türkiye'ye 6,36 milyar metreküp doğalgaz ihraç etmiş (toplam gaz alımının %23'ü) ve böylelikle tedarikçileri arasında lider konuma gelmiştir (Jafarova 2020).

Sonuç olarak, Azerbaycan'a Ermeni saldırısının Karabağ dışında ancak boru hattı güzergahlarına yakın olan Tovuz bölgesinde meydana gelmesi, Rusya'nın Hazar Denizi'ndeki enerji kaynaklarının Avrupa'ya taşınması için kendisine rakip olabilecek enerji nakil hattı projelerinin engellenmesi veya gelişmelerinin önlenmesi hedefi çerçevesinde ele alındığında Ermenistan'ı bu bölgede bir provokasyona yöneltmiş olduğu görüşü anlamlı hale gelmektedir (Tuncel, 2020: 7).

Son olarak, Temmuz 2020'de Ermenistan-Azerbaycan sınırında başlayan çatışmalar, 27 Eylül'de savaşa dönüşmüştür (Doğan, 170-171). Dağlık Karabağ'ın kontrolüne dair anlaşmazlık

nedeniyle ortaya çıkan, her iki tarafın da binlerce kayıp verdiği ve yaklaşık bir buçuk ay süren savaş 10 Kasım 2020 tarihinde ilan edilen mutabakatla son verilmiştir. Azerbaycan'ın özellikle stratejik öneme sahip Şuşa kentini ele geçirmesi sonucunda Erivan yönetimi yenilgiyi ve Karabağ'dan tamamen çekilmeyi kabul etmek durumunda kalmıştır. Ermenistan Başbakanı Nikol Paşinyan, anlaşmanın halkı için acı verici olduğunu fakat savaşın gidişatı neticesinde ordunun ısrarı ile bu kararı aldığını ifade etmiştir. Rusya'nın arabuluculuğuyla Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ve Ermenistan Başbakanı Nikol Paşinyan arasında imzalanan mutabakatla Güney Kafkasya'da 28 yıldır devam eden statüko bozulmuş ve yeni bir süreç başlamıştır (Çalışkan, 2020).

Mutabakatın en dikkat çeken maddeleri şu şekildedir:

- Azerbaycan ve Ermenistan kontrol ettikleri bölgelerde kalacak,
- Dağlık Karabağ'daki temas hattı ve Laçın Koridoru'nda Rus Barış Güçleri beş yıl süreyle görev yapacak ve taraflardan birinin bu maddeyi cari sürenin sona ermesinden altı ay önce feshetme niyetini bildirmezse görev süresi otomatik olarak uzayacak,
- Dağlık Karabağ ve çevresinde yerlerinden edilmiş kişiler, BM Yüksek Mülteciler Komiserliği kontrolü altında geri dönecek,
- Şu an Azerbaycan kontrolünde bulunmayan Kelbecer 15 Kasım, Laçın 1 Aralık, Ağdam ise 20 Kasım'a kadar Azerbaycan'a teslim edilecek,
- Azerbaycan ve Nahçıvan arasında koridor açılacak ve Rus barış gücü tarafından korunacak,
- Tarafların anlaşma maddelerine bağlılıklarının daha etkin bir şekilde takip edilebilmesi için bir barış sağlama merkezi kurulacaktır (Republic of Azerbaijan, Ministry of Foreign Affairs, 2020).

Mutabakat çerçevesinde Azerbaycan, işgalden kurtardığı Fuzuli, Cebrayıl, Zengilan ve Kubatlı'yı koruduğu gibi Ermenistan'a Ağdam, Laçın ve Kelbecer şehirlerinden çekilmeyi de kabul ettirmiş ve bu doğrultuda bir çekilme takvimi belirlenmiştir. Bu durum aynı zamanda Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ dışında 7 rayonu işgalden kurtardığını göstermektedir. Süreç sonunda Azerbaycan, 1. Karabağ Savaşı'nda kaybettiği toprakların bir kısmını savaş yoluyla bir kısmını da diplomasi ile geri almayı başarmıştır (Çalışkan, 2020).

27 Eylül itibariyle Azerbaycan, topraklarını işgalden kurtarmak amacıyla bir operasyon başlatmak için oldukça uygun bir zemin yakalamıştı. Operasyonun hayata geçirilmesinin ve otuz iki yıl sonra bir zaferle sonuçlanmasının arka planındaki faktörler birçok açıdan ele alınabilir. Öncelikle, savaş seçeneği, son yıllarda, özellikle her barış görüşmesinin başarısız olması sebebiyle, Azerbaycan tarafından oldukça sık dile getirilmeye başlanmıştır. Bunun yanında, Azerbaycan siyasi statüsü 1990'ların başından beri güçlendirilmiş ve Azerbaycan ordusu son yıllarda iyi eğitilmiş ve disiplinli, donanımlı, profesyonel bir hale getirilmiştir. Azerbaycan'a Karabağ'da zafer kazandıran en temel faktör şüphesiz ki Ermenistan karşısındaki askeri üstünlüğü olmuştur. İki ülkenin sahip oldukları askeri güçleri ve silah sistemleri mukayese edildiğinde bu üstünlük açıkça karşımıza çıkmaktadır.² Örnek vermek gerekirse, ABD merkezli araştırma kuruluşu Global Fire Power'ın 2020 yılı dünyanın en güçlü orduları sıralamasında Azerbaycan 64'üncü, Ermenistan ise 100'üncü sırada yer almaktadır.

Diğer taraftan, ABD, Fransa ve Rusya'nın eş başkanlığını yaptığı Minsk Grubu'nun etkisizliği ve Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü tanıyan BM Güvenlik Konseyi kararlarının uygulanmaması nedeniyle Azerbaycan uluslararası topluma olan inancını kaybetmiştir. Bununla birlikte, 2020 yılında

---

² İki ülkenin askeri güçleriyle ilgili verilerin karşılaştırılması için bkz. https://armedforces.eu/compare/country_Azerbaijan_vs_Armenia.

dünya genelinde hemen hemen bütün ülkelerin yeni tip koronavirüs (Kovid-19) salgınıyla yoğun bir mücadele içerisinde olmaları nedeniyle Karabağ meselesine öncelik veremediklerini söylemek mümkündür. Bu bağlamda, anlaşmazlık doğrudan Azerbaycan ve Ermenistan'ı ilgilendirdiği için, birçok ülke kendisini ilgilendirmeyen bu operasyona yeterince ilgi göstermemiştir. Bunun da önemli bir sonucu olarak operasyonun daha başlangıcında, Erivan yönetiminin dışarıdan destek sağlama girişimleri sekteye uğramıştır (Boyraz ve Güngörmez, 2020).

Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki ihtilafın çözümü yıllarca Minsk Grubu'nun girişimlerine bırakılmış ancak grup Karabağ meselesine çözüm bulmak ve çözmek yerine yaklaşık 30 yıl boyunca Azerbaycan'ı oyalayan bir yöntem izlemiştir. Rusya'nın arka bahçesi olarak gördüğü Güney Kafkasya'daki çıkarlarının yanında Fransa ve ABD'deki Ermeni diasporasının bu ülkelerdeki nüfuzu, Bakü'nün müzakerelerden sonuç alamadan geri dönmesine neden olmuştur. Bu bakımdan, önümüzdeki dönemde Minsk Grubu'nun bölgenin geleceği açısından bir etkiye sahip olması olanaklı görünmemektedir (Çalışkan, 2020).

Karabağ sorununda Türkiye'nin Azerbaycan'a verdiği destek yadsınamaz. İki ülke, "bir millet iki devlet" sloganıyla yankılanan özel bir ikili ilişkiye sahiptir. Azerbaycan'ın stratejik ortağı olan Türkiye'nin, Ermeni güçlerinin önemli enerji merkezi olan Tovuz'a yaptığı ilk saldırıdan itibaren Azerbaycan'a tüm kaynakları ile destek vermesi ise ihtilafın askeri bir zaferle çözümlenmesini sağlayan şüphesiz ki en önemli faktörlerden biridir (Ergun ve Aliyev, 2020:2). Türkiye ile Azerbaycan arasında 2010 yılında imzalanan Stratejik Ortaklık ve Karşılıklı Yardım Anlaşması çerçevesinde iki ülke birinden birine herhangi bir saldırı olması halinde sahip oldukları bütün imkanlarla birbirlerine destek sağlayacaklarına dair taahhütte bulunmuşlardır. Bu bağlamda, Türkiye siyasi, askeri ve diplomatik açılardan çatışmaların başlangıcından

sonuna kadar Azerbaycan'a destek vermiştir. Türk savunma sanayiinin İHA ve SİHA'ları ile diğer pek çok envanter Azerbaycan'ın kullanımına sunulması savaşın gidişatını önemli ölçüde Azerbaycan lehine çevirmiş ve ülkeye sahada dengelenmesi zor bir askerî üstünlük sağlamıştır (Boyras ve Güngörmez, 2020).

Bununla birlikte, Azerbaycan'ın askerî operasyonları şimdiye kadar Türk tarafında üst düzey açıklamalarla çok net bir şekilde desteklenmiştir. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Türk milletinin her zaman olduğu gibi bugün de tüm imkânlarıyla Azerbaycanlı kardeşlerinin yanında olduğunu ve dayanışmasını güçlendirerek sürdüreceklarını ifade etmiştir. Aynı şekilde, Türkiye Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan açıklamasında "Azerbaycan, halkını ve toprak bütünlüğünü korumak için mutlaka meşru müdafaa hakkını kullanacaktır. Bu bağlamda Türkiye, hep destek tam destek mantığıyla Azerbaycan'ın yanındadır." İfadelerine yer verilmiş, Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, ise "Sevgili Azerbaycan'ın hem sahada hem masada yanındayız" sözleriyle bu açıklamayı özetlemiştir (Hürriyet, 2020). Sonuç olarak, Azerbaycan Türkiye'den aldığı askerî ve diplomatik destekle Bakü'nün işgal altındaki topraklarını 44 günlük bir operasyon sonucunda kurtarmıştır.

Bir diğer önemli husus, Rusya'nın Paşinyan'ın Batı yanlısı açıklamalarının ardından sadakati sorgulanan Ermenistan'a desteğini geri çekmesi ve çatışmalar süresince pasif siyaset izlemesidir. Rusya, Paşinyan yönetimi ile arasındaki siyasi sorunlar nedeniyle Ermeni hükümetini bir bakıma cezalandırmak ve yıpratmak istemiştir (Ergun ve Aliyev, 2020:2). Bu doğrultuda, sorunun çözümsüz kalmasının uzun vadede Batılı güçlerin müdahalesine yol açmasından çekindiği için, Moskova, Paşinyan yönetimine yedi rayonun beşini Azerbaycan'a bırakması gerektiğini vurgulayarak sorunun çözümü için mesai harcamaya başlamıştır.

Diğer taraftan, bu süreçte ABD'nin de pasif kalması ve 2020 başkanlık seçimleri nedeniyle dış politikada yaşananlardan ziyade kendi iç gündemine odaklanması, Ermenistan'a muhtemel siyasi ve askerî desteğinin önüne geçerek Azerbaycan'ın başlattığı operasyonun kısa bir süre zarfında başarıya ulaşmasında önemli bir rolünün olduğu açıkça ifade edilebilir. Ermeni yönetimi, Azerbaycan'ın Karabağ işgalini sonlandırmak amacıyla operasyon başlatmasının ardından uluslararası örgütler nezdinde de destek arayışına başlamış ancak beklediği desteği ne NATO ne de AB'den görebilmiştir. NATO operasyonun devam ettiği süreçte, Azerbaycan ve Ermenistan'a sadece müzakere çağrısında bulunarak tarafsızlığını korumuştur. NATO ile benzer şekilde, AB de kurumsal olarak iki taraf arasındaki savaşta tarafsızlıktan yana bir tutum benimsemiştir. Sadece AB üyesi Fransa Ermeni lobisinin etkisiyle ve bölgedeki çıkarları nedeniyle sürece dahil olarak Ermenistan'a siyasi ve askerî destek sağlamıştır. Kurumsal olarak AB'nin ve birçok üye ülkenin Karabağ meselesinde temkinli hareket etmesi ekonomi-politik endişeler çerçevesinde ele alınabilir (Boyras ve Güngörmez, 2020).

BM ise 2. Dağlık Karabağ Savaşı boyunca, 1993 yılında Ermeni birliklerinin hukuka aykırı olarak işgal ettiği Azerbaycan topraklarından çekilmesine yönelik aldığı karar çerçevesinde tutum sergilemeye devam etmiştir. BM Genel Sekreteri Antonio Guterres çatışmanın durdurulması ve ivedilikle müzakerelere geri dönülmesi çağrısında bulunmuştur. Bu bağlamda, Ermenistan'ın BM'den bir destek bulması söz konusu olamamıştır (Boyras ve Güngörmez, 2020).

Son olarak değinilmesi gereken ve Azerbaycan'ın zafer kazanmasında etkisi bulunan bir diğer faktör ise İran'ın çatışmalara dair yaşadığı ikilem ve iç güvenlik endişelerinin ortaya çıkardığı siyasi zayıflıktır. İran'ın çatışma sürecinde sergilediği tavır incelendiğinde, Güney Kafkasya'daki nüfuzunu artırma arayışından ziyade, öncelikli olarak İsrail'in

Azerbaycan'ı desteklemesinden rahatsızlık duyduğu ve sınır bölgesinde ortaya çıkan çatışmaların İran'ın kuzeyinde bulunan Azeri bölgelerini de etkisi altına almasından endişe duyduğu görülmüştür. İran, Rusya üzerinden gelen yardımların sınırdan Karabağ bölgesine ulaştırılmasını sağlasa da iç güvenlik endişeleri sebebiyle çatışmada doğrudan yer almamak için çaba göstermiştir. Mutabakatın ardından İran, Bakü ve Erivan'da diplomasi trafiği yürütse bölgedeki etkisi oldukça zayıflamıştır (Çalışkan, 2020; Boyraz ve Güngörmez, 2020).

10 Kasım'da imzalanan mutabakat, savaşı sona erdirip diplomasinin yolunu açmıştır; ancak birçok belirsizliğin söz konusu olduğu anlaşma metninde bazı maddelerin uygulanmasında zorluklarla karşılaşılacağı düşünülmektedir. Rus Barış Gücü'nün bölgeye gelmesine yönelik madde şüphesiz ki mutabakatın en kritik maddesidir. Zira Rus askerinin bölgedeki varlığı endişe yaratmaya devam edecektir. Bununla birlikte, bölgeye gönderilecek barış gücünün görev icrası hususunda Türkiye ve Rusya'nın açıklamaları birbiriyle çelişmektedir. Rus tarafı, Karabağ'daki ateşkesin uygulanıp uygulanmadığının denetlenmesi amacıyla kurulacak olan Rus-Türk gözlem merkezinin insansız hava araçlarıyla görev yapacağını, Türk gözlemcilerin Dağlık Karabağ'a girmeyeceğini, bu noktanın Rusya, Azerbaycan ve Ermenistan liderlerinin imzaladığı mutabakat metninde açıkça belirtildiğini ifade etmektedir. Bunların yanında Türk gözlemcilerin hareket alanının, Azerbaycan topraklarında belirlenecek Rus-Türk gözlem merkeziyle sınırlandırılacağını ve merkezin, Dağlık Karabağ'da çatışmaların meydana geldiği bölgeden uzak bir noktada yer alacağını belirtmektedir. Türkiye ise, iki tarafın liderlerinin ateşkesin devamlılığı konusunda görüşüklerini ve bölgedeki ateşkesin denetlenmesi için oluşturulacak Türk-Rus Ortak Gözlem Merkezi'ne dair mutabakat zaptı imzalandığını, bu bağlamda Türkiye'nin ortak barış gücünde yer alacağını belirtmektedir. Gözlem Merkezinde Ortak Barış Gücü

oluşturma konusunda mutabakat bulunmakla birlikte Türk askerinin gözetim ve denetim görevi, Dağlık Karabağ bölgesine girmeden, Azerbaycan topraklarında kurulacak gözlem merkezinden, İHA'lar aracılığıyla yürüteceği anlaşılmaktadır. Rus askerlerinden oluşan barış gücü, Dağlık Karabağ, Azerbaycan-Nahçıvan ve Ermenistan-Dağlık Karabağ koridorları gözlem noktalarında yerini alarak göreve başlamıştır (Kuloğlu, 2020)

Diğer taraftan, Karabağ'dan Nahçıvan'a açılacak ulaşım koridoru ile ilgili maddenin nasıl hayata geçirileceği hususu da belirsizliğini korumaktadır. Ermenistan toprakları üzerinden geçecek olan koridorun statüsü ne olacak, İran-Ermenistan bağlantısı nasıl sağlanacak, gibi cevap bekleyen çok sayıda soru bulunmaktadır. Bu hattın oluşturulması, korunması ve süreklilik arz edecek duruma gelmesi Rusya açısından orta ve uzun vadede bir kırmızı çizgi oluşturabilir (Zorlu, 2020).

Mutabakatta netlik kazanmayan diğer bir husus, Şuşa haricinde Dağlık Karabağ'ın statüsü ile ilgili herhangi bir ifadenin yer almamasıdır. Bu hususta yaptığı değerlendirmelerde Cumhurbaşkanı Aliyev, bölgenin statüsüne kasıtlı olarak mutabakatta yer verilmediğini ve bunun diplomatik bir başarı olduğunu ifade etmektedir. Ermeni tarafının en fazla itiraz ettiği hususların başında Dağlık Karabağ'ın statüsünün ne olacağı gelmektedir. Ermenistan'ın tüm karşı çıkışlarına rağmen Azerbaycan çok kesin bir şekilde bölgeye statü verilmeyeceğini belirtmiştir. Ancak, bölgede Ermeni nüfusun varlığı ve Rus Barış Gücü'nün bulunmasının idari anlamda sorunlara sebep olması ihtimal dahilinde görünmektedir. Karabağ'da yeni ortaya çıkan denklemde karar alma mekanizmalarının nasıl işleyeceği statü konusuyla ilintili olarak birtakım sorunları gündeme taşıyabilir (Ergin, 2020).

Sonuç

Azerbaycan'ın önümüzdeki süreçte elde ettiği kazanımlarını muhafaza edebilmek adına temkinli bir dış politika izlemesi gerekmektedir. Bölgedeki süreç fiili olarak Rus Barış gücü tarafından yürütülecek olsa da kalıcı barışın sağlanabilmesi açısından yeni bir müzakere mekanizmasına ihtiyaç olduğu görülmektedir. Diğer taraftan, Dağlık Karabağ'ın statüsünün belirsizliğini koruması Ermenistan iç politika gündeminde ön sırada yer almaya devam edeceği ve Güney Kafkasya'da sürekli bir istikrarsızlığa yol açacağı ifade edilebilir. Bununla birlikte, Karabağ zaferi Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev'in başarısı olarak görüldüğü için Azerbaycan iç siyasetinde gücünü pekiştirmiştir.

Bütün dünyayı etkisi altına alan COVID-19 salgınının etkilerinin, küresel ekonomide yaşanan durgunluğun ve enerji piyasasındaki fiyat düşüşlerinin yol açtığı sorunlara eklenen işgalden kurtarılan bölgelerin yeniden imar edilecek olmasının getirdiği yük ve savaşın ağır faturası Azerbaycan ekonomisi üzerinde önemli olumsuz etkilere yol açmıştır. GSYİH'deki öngörülen %4'lük düşüş göz önüne alındığında geçen beş yıllık süre zarfında bu oranın en düşük oran olduğu açıkça görülmektedir. Seyahat kısıtlamalarının bir sonucu olarak, turizm sektörü en çok etkilenen sektörler arasında yer almıştır. Aynı zamanda, hizmet, yiyecek-içecek ve ulaşım sektörleri de önemli kayıplarla karşı karşıya kalarak salgından ağır bir şekilde etkilenmeye devam etmektedir. Ayrıca Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Gümrük Komitesi tarafından sağlanan bilgi ve istatistiklere göre ülkenin ihracat ve ithalat hacminde de önemli bir düşüş gözlemlenmiştir. Bununla birlikte, sahip olduğu yeni statüko Azerbaycan'ı bölgenin ana transit ülkesi olarak doğu-batı ve kuzey-güney lojistik hatlarının geçiş noktası haline getirmiş ve bu bağlamda ileriki dönemlerde, ülkenin enerji gelirlerine bağımlılığının azalması söz konusu olabilir. Karabağ'da işgalden kurtarılan alanların tarımsal açıdan verimliliğinin ve Karabağ'da Ermeniler'in kontrolünde bulunan altın madeni ve hidroelektrik santralinin ele

geçirilmesinin Azerbaycan ekonomisine katkı sağlayacağı da açıktır.

Kaynakça

- Askeroğlu, S. (2020). “Ermenistan’ın Yeni Saldırı Stratejisi”. <https://iramcenter.org/ermenistanin-yeni-saldiri-stratejisi/>. (Erişim Tarihi: 28.01.2021).
- Aslanlı, A. (2001). Tarihten Günümüze Karabağ Sorunu. *Avrasya Dosyası*, 7 (1), 393-430.
- Azerbaycan Dışişleri Bakanlığı, (10 Kasım 2020). Statement by the President of the Republic of Azerbaijan, the Prime Minister of the Republic of Armenia and the President of the Russian Federation. No:406/20. <https://mfa.gov.az/en/news/7026/view>. (Erişim Tarihi: 25.01.2021).
- Bianet, 12 Kasım 2020, “Ermenistan: Başbakan'a istifa çağrıları yükseliyor”. <https://bianet.org/bianet/dunya/234281-ermenistan-basbakan-a-istifa-cagrilari-yukseliyor>. (Erişim Tarihi: 24.01.2021).
- Boyras, H. M. ve Güngörmez, O. (2020). “Karabağ Zaferinin Anatomisi”. <https://www.setav.org/karabag-zaferinin-anatomisi/>. (Erişim Tarihi: 25.01.2021).
- CESD Research Group, (2020). A preliminary assessment of the impact of the COVID-19 pandemic on Azerbaijani economy. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3676919. (Erişim Tarihi: 25.01.2021).
- COFACE, <https://www.coface.com.tr/EKONOMI-YAYINLARI/Azerbaijan>. (Erişim Tarihi: 27.01.2021).
- Çalışkan, B. (2020). “2. Karabağ Savaşı ve Güney Kafkasya’da Yeni Dönem”. https://insamer.com/tr/2-karabag-savasi-ve-guney-kafkasyada-yeni-donem_3524.html. (Erişim Tarihi: 25.01.2021).

- Delibaş, A. (2020). "OPEC+ Petrol Üretiminde Kesinti Kararı Aldı". <https://iramcenter.org/opecc-petrol-uretiminde-kesinti-karari-aldi/>. Erişim Tarihi: 24.01.2021).
- Deutsche Welle Türkçe, (2020). "AGİT: Azerbaycan'daki seçimlerde usulsüzlükler yapıldı". <https://www.dw.com/tr/agit-azerbaycandaki-se%C3%A7imlerde-usuls%C3%BCzlkler-yapıldı>, (Erişim Tarihi: 26.01.2021).
- Doğan, E. G. (2020). Dağlık Karabağ Meselesi: Bölgesel Güvenlik Dinamikleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Güvenlik Çalışmaları Dergisi*, 22 (2), 167 – 181.
- Ergin, S. (2020). "Karabağ Mutabakatı'nda Azerbaycan, Rusya ve Türkiye kazançlı tarafta". <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/sedat-ergin/karabag-mutabakatinda-azerbaycan-rusya-ve-turkiye-kazancli-tarafta-41659544>. (Erişim Tarihi: 25.01.2021).
- Ergun, A. ve Aliyev, A. (2020). "An Account on Karabakh War: Why Now and Then What?", Panorama, <https://www.uikpanorama.com/blog/2020/11/09/an-account-on-karabakh-war-why-now-and-then-what/>. (Erişim Tarihi: 25.01.2021).
- Eurasian Research Institute, (t.y.). "Azerbaycan Parlamento Seçimleri Sonrası Yeni Değişimler". <https://eurasian-research.org/publication/azerbaycan-parlamento-secimleri-sonrasi-yeni-degisimler/?lang=tr>, (Erişim Tarihi: 24.01.2021).
- Geybullayeva, A. (2020). Azerbaijan's snap election: a real contest or business as usual?. <https://blogs.lse.ac.uk/europpblog/2020/02/05/azerbaijans-snap-election-a-real-contest-or-business-as-usual/>, (Erişim Tarihi: 25.01.2021).
- Global Fire Power. Proven Oil Reserves by Country (2021) <https://www.globalfirepower.com/proven-oil-reserves-by-country.asp>. (Erişim Tarihi: 27.01.2021).

- Gökçelik, Ş. B. (2020). Dağlık Karabağ Savaşının Ermenistan ve Diasporadaki Yansımaları. AVİM Yorum. No: 2020 / 55. <https://avim.org.tr/tr/Yorum/2020-DAGLIK-KARABAG-SAVASININ-ERMENISTAN-VE-DIASPORADAKI-YANSIMALARI>, (Erişim Tarihi: 24.01.2021).
- Gürses, E. (2001). Kafkasya'da Uluslararası Rekabet. *Avrasya Dosyası*. ASAM Yayınları, I (7), 250-273.
- Hürriyet, (2020), "Cumhurbaşkanı Erdoğan: Türk milleti Azerbaycanlı kardeşlerinin yanındadır". <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/cumhurbaskani-erdogan-turk-milleti-azerbaycanli-kardeslerinin-yanindadir-41622057>, (Erişim Tarihi: 26.01.2021).
- IMF, World Economic Outlook Database, Ekim 2020 https://www.imf.org/en/Publications/WEO/weodatabase/2020/October/weoreport?c=912,&s=NGDP_RPCH,N_GDPD,NGDPDPC,PCPI,PCPIPCH,TMG_RPCH,TXG_RPC_H,LUR,LP,GGXWDG_NGDP,BCA,BCA_NGDPD,&sy=2019&ey=2021&ssm=0&scsm=1&sc=0&ssd=1&ssc=0&sic=0&sort=country&ds=.&br=1
- İnsamer, Azerbaycan, https://insamer.com/tr/azerbaycan_498.htm. (Erişim Tarihi: 27.01.2021).
- Jafarova, E. (2020). "Azerbajani Gas in Turkish Market, Perspectives for Partnership". <https://www.euractiv.com/section/energy/opinion/azerbajanigas-in-turkish-market-perspectives-for-partnership/>. (Erişim Tarihi: 27.01.2021).
- Kasım, K. vd. (2011). *Dağlık Karabağ Sorunu: Dar Alanda Büyük Oyun*, M. Turgut Demirtepe (Ed.). Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, No: 11-07.
- Kazimirov, V. (2004). Looking for a Way Out of the Karabakh Impasse. *Russia in Global Affairs*, 2 (4), 145-154.
- Kitachayev, B. (2020). "Oil and coronavirus – the troubles of the Azerbaijani economy". <https://jam->

- news.net/azerbaijani-economy-and-coronavirus/.
(Erişim Tarihi: 27.01.2021).
- Knoema. Proved reserves of natural gas.
<https://knoema.com/atlas/topics/Energy/Gas/Reserves-of-natural-gas>. (Erişim Tarihi: 27.01.2021).
- Kuloğlu, A. (2020). “Belirsizlikler ve Hatalar”.
<https://stratejikguvenlik.blog/2020/11/20/gundem-analizi-e-tumg-armagan-kuloglu-belirsizlikler-ve-hatalar/>. (Erişim Tarihi: 25.01.2021).
- Mediamax, (2020). “Pashinyan explains his Karabakh is Armenia, thats it remark”.
<https://mediamax.am/en/news/karabakh/36475/>.
(Erişim Tarihi: 28.01.2021).
- Rehimov, R. (2020). “Azerbaycan'daki parlamento seçiminde 4 bölgede sonuçlar iptal edildi”.
<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/azerbaycandaki-parlamento-seciminde-4-bolgede-sonuclar-iptal-edildi/1733298>. (Erişim Tarihi: 27.01.2021)
- Sapmaz, A. ve Sarı, G. (2012). Dağlık Karabağ Sorununda Azerbaycan Tarafından Kuvvet Kullanım Olasılığının Analizi. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 8 (15), 1-31.
- Sayan, P. (2020). “Dağlık Karabağ'da Yeni Durum: Kapsayıcı Bir Barış İnşa Edebilmek”.
<https://www.istanpol.org/post/da%C4%9F1%C4%B1k-karaba%C4%9F-da-yeni-durum-kapsay%C4%B1c%C4%B1-bir-bar%C4%B1%C5%9F-in%C5%9F-a-etmek>, (Erişim Tarihi: 26.01.2021).
- Shekhovtsov, A. (2020). Problematic International Observation of the Azerbaijani 2020 Parliamentary Elections.
<https://www.epde.org/en/news/details/problematic-international-observation-of-the-azerbaijani-2020-parliamentary-elections-2615.html>, (Erişim Tarihi: 26.01.2021).
- Tuncel, T. K. (2020). Azerbaycan-Ermenistan Hattında Düşmeyen Gerilim: Temmuz 2020 Tovuz Çatışması

Sonrasında Geline Nöktä. AVİM Yorum. Analiz No :
2020 / 34.

<https://avim.org.tr/tr/Analiz/AZERBAYCAN-ERMENISTAN-HATTINDA-DUSMEYEN-GERILIM-TEMMUZ-2020-TOVUZ-CATISMASI-SONRASINDA-GELINEN-NOKTA>. (Erişim Tarihi: 24.01.2021).

United Nations Department of Economic and Social Affairs, (2020). World Economic Situation and Prospects as of mid-2020. <https://www.un.org/development/desa/dpad/publication/world-economic-situation-and-prospects-as-of-mid-2020/#:~:text=Against%20the%20backdrop%20of%20a,shrink%20by%200.7%20per%20cent>. (Erişim Tarihi: 27.01.2021).

Yoshimura, T. (t.y.). "Some Arguments on the Nagorno-Karabagh History". *Nepriznannya*, 52-60, http://133.50.171.227/coe21/publish/no18/3_yoshimura.pdf, (Erişim Tarihi: 25.01.2021).

Zorlu, K. (2020). "Karabağ'da varılan mutabakat ne anlama geliyor?". <https://www.haberturk.com/yazarlar/prof-dr-kursad-zorlu/2864811-karabagda-varilan-mutabakat-ne-anlama-geliyor>. (Erişim Tarihi: 27.01.2021).